
Dr. Győriványi Ráth György: Dohnányi Ernő, avagy egy zenei óriás hányattatása

mottó: “A mi nemzedékünk úgy nőtt fel, hogy Dohnányi Ernő sokféle módon jelen volt tudatunkban, életünkben, szolgálta zenei művelődésünk különféle ágazatait. A rádióban gyakran hallottunk zongorázni. Közvetítették a Filharmónia Társaság általa vezényelt hangversenyeit. Játszották műveit. Egyszerre, egy időben élt és dolgozott akkor Magyarországon évtizedekig Dohnányi, Bartók és Kodály. Majd utána olyan még hosszabb évtizedek jöttek, amikor már sem Bartók, sem Dohnányi nem volt itt. Olyan nemzedékek, akiknek életéből Dohnányi eleven jelenléte, zongorajátéka és művei, végül neve is, egyaránt hiányoztak.”¹
(Ujfalussy József: Dohnányi Ernő emlékére)

Ujfalussy tanár úr beszédében azt kívánta, hogy ez a helyzet minél hamarabb megváltozzon, mely kívánsága mára teljesülni látszik. Hála a kutatók szorgalmának, a hazai és külföldi előadóművészek lelkes munkájának, mára rendkívül nagy anyag áll rendelkezésünkre Dohnányi életének és munkásságának megismerésére és művei rendszeresen szerepelnek a világ hangversenytermeiben és cd-felvételein. Magyarországon utcák és intézmények viselik nevét.

Mindezt a gyors újrafelfedezést talán az is katalizálhatta, hogy ritkán adatik meg kutatóknak és előadóművészeknek egyaránt, hogy olyan elfeledett művész munkájával és életével foglalkozhasson, akinek nagysága tényleg csak a zenetörténet legnagyobbjainak mértékével mérhető.

Magam is számos nagy városban vezényelhettem Dohnányi zenekari műveit, (Budapest, Milano, Torino, Venezia, Verona, Palermo, Bolzano, Nizza, Sevilla, Ljubljana, Essen, Buenos Aires, Mendoza, Santiago de Chile, Seoul). Örömmel számolok be, hogy műveit mind a közönség mind a zenekarok nagy lelkesedéssel fogadták és legutóbbi nizzai főzeneigazgatói tevékenységem során a zenészek gyakran javasoltak kamarazenei koncertjeik műsorára Dohnányi műveket, amelyeket én természetesen örömmel tűztem műsorra.

Kusz Veronika Dohnányi amerikai évei című művében megjegyzi:

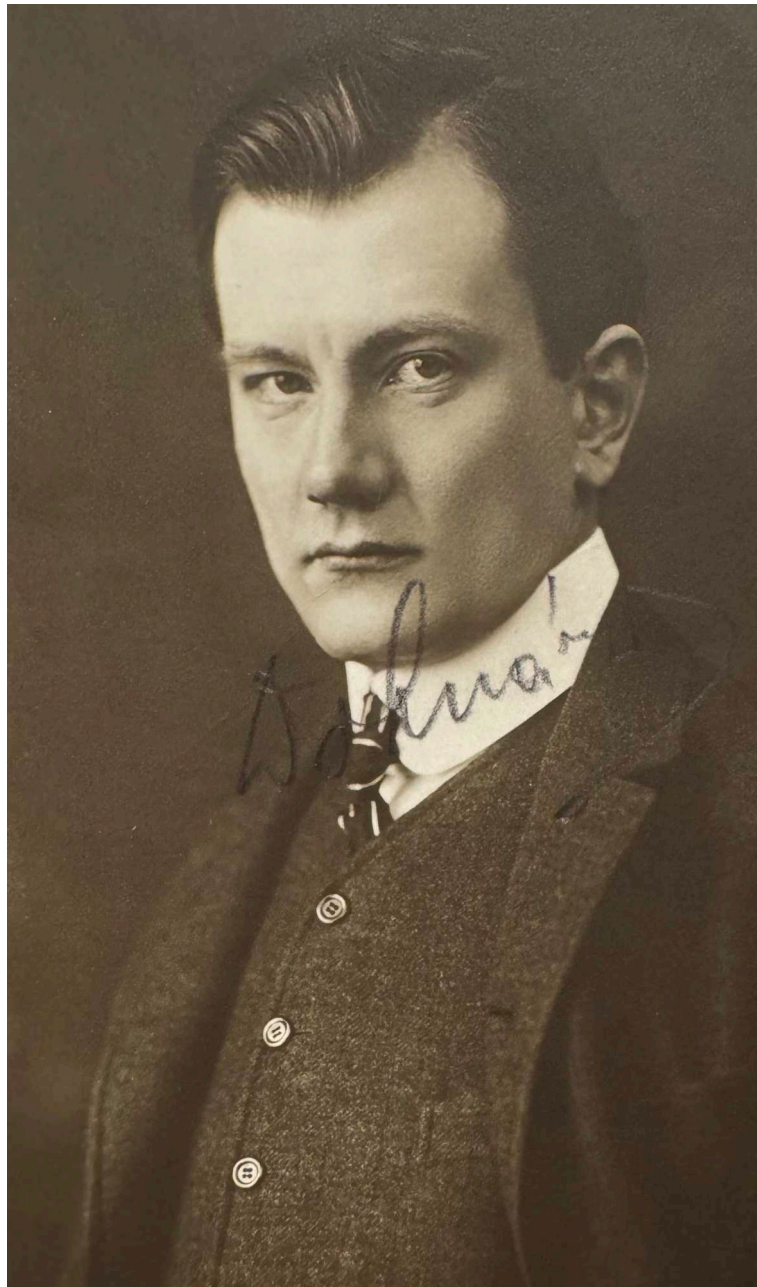
“Feltárásra vár, hogy a továbbiakban Magyarországon mi történt pontosan, ami a zeneszerző teljes szilenciumához vezetett.”²

Mostani írásomban néhány, ehhez kapcsolódó gondolatot szeretnék felvázolni.

¹Ujfalussy József: Dohnányi Ernő emlékére, Dohnányi Évkönyv 2002, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 25. oldal

² Kusz Veronika: Dohnányi amerikai évei, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 2015, 46. oldal

Dohnányi karrierje

Nem szeretném Dohnányi életét részletesen taglalni, különösen nem a legendákat, anekdotákat leírni, ezekre számos remek írás felhívja a figyelmet, közülük ajánlom az olvasók figyelmében a Dohnányi tanítvány, Vázsonyi Bálint munkáját, amely legutóbb 2022-ben jelent meg a Nap kiadó gondozásában.

A gondolatsor megértéséhez azonban feltétlenül szükség van az életrajz néhány fontos pontjának vázlagszerű említésére.

Dohnányi Ernő Pozsonyban született 1877-ben, édesapja műkedvelő csellista, aki azonban együtt játszhatott Liszttel is, és házukba gyakori vendégek voltak gimnáziumi iskolatársai, Schmidt Ferenc (1874-1939), aki később Bécs egyik fontos zenei személyiségévé vált, és a Dohnányi Ernőnél fiatalabb Bartók Béla, (1881-1945) aki Dohnányi példáját követve nem Bécsbe, hanem az akkor frissen megnyitott Budapesti Zeneakadémiára ment tanulni.

Ünnepelt zongorista, aki már Op 1. zongora ötösével feltűnést keltett Bécsben, ahol Brahms azt nyilatkozta a darabról, hogy ő maga sem tudta volna azt jobban megírni.

I. Ferenc József 1896-ban, a magyar millennium alkalmából 6000 Ft-ot ajánlott fel új zeneművek létrehozására. A Király-díj pályázatot az akkor 20 éves zeneakadémista Dohnányi Ernő két kategóriában (szimfónia és nyitány) is megnyerte. A kritika ugyan fanyalgott egy kissé, de a bemutató zenekarában játszó Hubay Jenő (1858-1937), világhírű hegedűművész Dohnányiról alkotott véleményét így foglalta össze egy feleségének írott levelében:

“Dohnányi kritikái éppoly ostobák voltak, mint rendszeren a kritikák szoktak lenni. Egy igazság van csak, és az: hogy egy nagyszabású tehetséggel állunk szemben. Utóvégre is ő fiatal és még nem forrta ki magát. De ha nálunk marad, csak olyan nehéz álláspontja lesz, mint a többi igazi talentumnak. Kívánom neki, hogy minél előbb külföldre kerüljön...”³

Nem is maradt idehaza, 1905 kinevezték a Berliini Zeneakadémiára zongoratanárnak, ahol 1908-tól professzori rangot kapott. Ekkor emiatt idehaza hazafiatlannak tartották.

1911-ben felvetődik Dohnányi neve az Operaház vezetésére is, megpróbálják hazacsábítani.

“Tudjuk, hogy az országgyűlésen elhangzott interpellációnak és Zichy János gróf válaszána, amely az Operában uralkodó állapotok gyökeres szanálását helyezte kilátásba, operai ankét lépett a nyomába. A pró- és kontravélemények tekintélyes halmazából, a vitában felhangzott jó tanácsok tömegéből lassankint kidomborodott két nagy kérdésnek a fontossága, amelyek megvalósítása körülbelül az Opera régi fényének, visszaállításával volna egyértelmű. Hogy hiba van az Opera körül, ezt megállapította az ankét is. Egy elsőrangú karmester és főrendező meghívását hangoztatták legsűrűbben, a miniszter tehát ebben az irányban kereste a megoldást. Tárgyalásokat kezdett elsősorban Dohnányi Ernővel, mert igen természetes, hogy akkor, amikor ilyen fontos kérdés kerül dűlőre, első sorban magyar ember kerülhet helyzetbe. Dohnányi azonban, akit az első karmesteri teendőkkal kapcsolatos igazgatói állásra szemeltek ki, olyan horribilis követelések ellenében lett volna hajlandó berliini pozícióját feladni,

³Gombos László CD műsorfüzet, Hungaroton, 2011, HCD 32684

amelyeknek teljesítésére a kultuszkormány nem vállalkozhatott. A tárgyalások abbamaradtak.”⁴

Majd 1912-ben ismét

“A dolog úgy áll voltaképpen, hogy amint azt már ismételtelen jeleztük, a magyar királyi operaháznál megüresedett egyik karmesteri állást minél előbb be akarják tölteni (de nem amolyan Balling-féle módon) és erre az állásra kombinációba vettek több kiváló dirigentst. Szóba került ismételtelen Dohnányi, de a jeles magyar művész nem vállalkozott erre a feladatra. Azután Löwe Ferdinand, majd Felix von Weingartner szerződötetésére gondoltak s főleg az utóbbi kombináció mutatkozott tetszetősnek. Weingartner, a bécsi udvari operaház volt igazgatója, a jelenleg működő dirigensek egyik legkiválóbbika, a téli szezonban mintegy hat hónapig volna nálunk és vezetné a főszezont, a többi időt pedig külföldön tölténé stb.”⁵

1915-ben sikerül a csábítás, Dohnányi otthagyja Berlint és visszajön Budapestre, ahol 1916-tól a Zeneakadémia zongora tanári állása várja. Itt 1917-ben átfogó tervet készít az intézmény reformjára

1917-ben ismét felvetődik a neve az Operaházzal kapcsolatban. ⁶

1919-ben, a Tanácsköztársaság idején a Zeneakadémia igazgatójának választják. Ekkor már sokak szemében hazaáruló, bolsevista felforgató.

1920-ban bolsevista szerepvállalásáért el is bocsátják az intézményből.

Még 1919-ben a Budapest Filharmónia Társaság választmánya elnökkarnagyául választja. Érdekesség, hogy ezt a tisztelet annak ellenére, hogy 1944. novemberében végleg elhagyja Budapestet, haláláig, 1960-ig betölti, mivel a zenekar választmánya a politikai nyomás ellenére, hogy Ferencsik János vegye át a zenekart, kitart amellett, hogy nekik van élő elnökkarnagyuk.

⁴ Magyarország, 1911. 05. 03. / 103. szám, 1. oldal

⁵ Pesti Hírlap, 1912. 05. 12. / 113. szám, 454. oldal

⁶ Pesti Napló, Vázsonyi Bálint: Dohnányi Ernő, Nap kiadó, Budapest, 2002, 151. o.

Ugyanígy kiállnak Dohnányi mellett 1941. május 12-én is, amikor a választmány a politikailag elkötelezett Bárdó Gyulát választja elnökének, mire Dohnányi lemond, de a zenekar inkább meneszti Bárdót, hogy megtarthassa őt. A zenekar egyébként a zsidók elbocsátását elkerülendő 1944. május 11-én felosztatja magát.

Ugyanaz a Horthy, aki Dohnányit 1920-ban menesztette, 1931-ben a Magyar Rádió Zeneigazgatójává nevezi ki, mely tisztsége alól elvileg a Magyar Központi Híradó RT Igazoló bizottságának 915 sz. határozata 1945 július 31-én menti fel⁷. Azonban Dohnányi már 1944. november 24-én végleg elhagyta Magyarországot.

1928-tól ismét tanít a Zeneakadémián, majd 1934-től újból annak főigazgatója, ilyen módon automatikusan a Parlament felsőházának is rendes tagjává válik, ő képviseli a zenész társadalmat (Ez Liszt Ferenc óta mindig így volt)

1941-ben lemond Zeneakadémiai rektori posztjáról, mivel származása miatt el kellene küldenie a tanári állományból egyik kedvenc növendékét Faragó Györgyöt. Faragó inkább önként távozik, Dohnányi 1943-ig marad. A fasiszta közvélemény szemében Dohnányi zsidóbérencé válik.

Ezt a történetet támasztja alá a vélhetően Kodály által 1949 április 12-én írt, a vallás-és közoktatási miniszternek címzett levél, ahol Dohnányi felmondásának okát Kodály is abban látja, hogy Dohnányit erőszakkal kötelezték kedvelt tanítványa elbocsátására.⁸ (A levél szövegét később idézem)

Mindeközben folyamatosan külföldön is zongorázik, vezényel.

Páratlan karrier állomásainak lehetünk tanúi.

Hogyan tűnt el egy ilyen zenei nagyság egy ország és a világ köztudatából?

Mi történt idehaza és külföldön?

⁷ Budapesti Levéltár, Hu_BFL_XXV_1_a_3_1947_2960_00008

⁸ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 422. oldal

Dohnányi meghurcoltatása Magyarországon

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42

Ügyszám: 1947. évi 84160
 Budapesti Államügyészség

BÜNYÜGY.

Terhek: *Dohnányi Ernő*

A bűncselekmény: _____

Más fontos iratok: *22*

Feljelentés
 Nyomozási iratok
 Nyomozás megzárítása
 Áttétel
 Bűnjeljegyzék
 Vizsgálati indítvány
 Vádemelés
 Előbírósági határozat
 Felsőbírósági határozat

8346/1947. Jt.

Az előadó neve _____

BUDAPESTI NÉPÜGYÉSZSÉG

Ügyszám: 1947. évi 84160
 L. csoport
 Sz. rakt. szám
 Államügyészségi iratboríték.

A 1947. évi jogszabályok hatályosításáról közlemények, 1947. július 17.

“Kb. 170 cm. magas, teltarcú, kopaszodó, ősz, barna szemű férfi. Gyanúsított a múltban azonosította magát az akkori rendszerrel és politikát csinált a zenéből is a nürnbergi náci törvények figyelembevételével, illetve azzal azonosította magát. Mint a rádió zene főigazgatója jelentős mértékben hozzájárult a magyar zenei életnek jobboldali propaganda szolgálatába állításához.”

Írja a nyomozati anyag, amelyet a Magyar Központi Híradó Rt. Igazoló Bizottságának 915. számú, 1945. július 31-i határozata alapján tett feljelentés alapján indítottak.

“A nyomozás feladata a fenti tényállás alapján annak felderítése, hogy nevezett magatartása és ténykedése /hivatalban-magánéletben/ mennyiben sértette a magyar nép érdekeit, terhére milyen háborús és népellenes bűncselekmények állapíthatók meg.
 Budapest, 1947. évi június hó 27-én.”⁹

Már korábban, 1946. december 21-én a Budapesti Népgyűlés (NÜ) utasítja a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát (ÁVO), hogy

“Dr. Dohnányi Ernő ellen népellenes bűntett gyanúja miatt folyamatba tett bűnyűgyben, a nyomozás kiegészítését a Bp. 84. §-a alapján elrendelem és annak foganatosítása céljából megkeresem.

⁹ Budapesti Népgyűlés 1947 Nü. 3872 sz.

A nyomozás feladata annak megállapítása hogy nevezett gyanúsított, mint a Magyar Rádió főzeneigazgatója milyen tevékenységet fejtett ki abban a tekintetben, hogy az utóbbi években csak német zeneszerzők művei hangzottak el a rádióban, erre vonatkozóan a Magyar Rádiónál a nyomozás lefolytatása és a bizonyítékok beszerzése lesz.

Budapest, 1946. évi december hó 21- napján”¹⁰

Egy későbbi 1947 október 8-i ügyiratban Kádár Pál népügyész tovább pontosítja a vádakát:

“A rádió útján huzamosabb időn át olyan állandó jellegű és folyamatos tevékenységet fejtett ki, amely alkalmas volt arra, hogy a fasiszta és demokrácia ellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett, vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése illetőleg ébrentartása céljára a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országra (?) káros irányba terelje”¹¹

1947. október 17-én a Budapesti Népbíróság XVIII 2960/1947/2 számon ki is adja az elfogató parancsot, és indítványozza a Magyar Igazságügyi Miniszternél a külföldön tartózkodó Dohnányi kiadatásának kieszközölését.

Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya közel egy esztendeig nyomoz, majd visszaküldi a Népügyészségnek az anyagot:

“Az osztályom lefolytatta a nyomozást. A nyomozati iratokat és nyomozói jelentést mellékelten felterjesztem.

Budapest, 1946. évi november hó 29. napján“

Ugyanakkor a Vallás és Közoktatási Miniszter még 1949 április 9-én is BIZALMAS! tájékoztatást kér a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójától Dohnányi Ernő politikai magatartásáról a két világháború között.¹²

A levélre minden valószínűség szerint Kodály Zoltán (1882-1967) válaszol, bár a levélen csak K. elnök aláírás szerepel. Kodály Zoltán 1946-49-ig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt.

“158/1949 szám

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek

Tárgy: VKM tájékoztatást kér Dohnányi Ernőnek két világháború közötti magatartásáról

¹⁰ 1946. Nü. 3871/2 szám, A rendőrség száma: 316/1946. Nü. ÁVO

¹¹ Budapesti Levéltár, Hu_BFL_XXV_1_a_3_1947_2960_00020

¹² Gábor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 422. oldal

Miniszter Úr!

Hivatkozással folyó hó 9-én 238.015/1949.VII. szám alatt kelt rendeletére jelentem, hogy dr Dohnányi Ernőnek a Zeneművészeti Főiskola volt főigazgatójának a két világháború közé eső politikai magatartásáról a következők köztudomásúak:

Dohnányi Ernőt a forradalmi kormány 1919. februárjában nevezte ki igazgatónak, amit az ellenforradalmi kormány 1919. decemberében érvénytelenített. Ez idő után évekig külföldön (nagyreszt az USA-ban) tartózkodott. A húszas évek végén tért vissza Magyarországra s főiskolai tanársága után 1934-ben neveztetett ki főigazgatónak. 1943-ban VKM 55.00/1943. III. számú rendelettel felmentetett a főigazgatás alól, amelynek egyik nyomós oka Faragó György óradíjas tanárnak (volt Dohnányi-növendék) a zsidótörvény miatti elbocsátása s ezzel kapcsolatban Fáy István akkori kultusz államtitkárral való összekülönbözése volt. Bár a Főiskola képviselőjében felsőházi tag volt, tudtunkkal ott egyetlen egyszer sem szólalt fel s más tekintetben sem nyilvánított politikai véleményt. Ezért azt, hogy 1944 őszén a felsőházi tagokból létesített Nemzeti Bizottság alakulásán részt vett, nem lehet politikai állásfoglalásnak tekinteni. Tudomásunk szerint a magyar igazságügy-miniszter még 1946-ban kijelentette s ezt írásban Dohnányival is közölte, hogy nevezett a háborús bűnösök listáján nem szerepel.

Meg kell még említenem, hogy szemtanú közléséből arról értesültem, hogy Dohnányi Ernő egyik bostoni hangversenyén agyvérzést kapott és jelenleg állapota válságos.

Fogadja Miniszter Úr őszinte tiszteletem kifejezését.

Budapest, 1949. április hó 12-én

K. elnök”¹³

Zathureczky Ede, a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója 1949 július 7.-én még felvilágosítást kér a minisztertől, hogy:

“Tisztelettel kérem szíveskedjék engem hivatalosan arról tájékoztatni, vajon Dohnányi Ernő volt zeneműv. főisk. főigazgató szerepelt-e, illetőleg szerepel-e a háborús bűnösök jegyzékében, illetőleg megfelel-e a valóságnak az a hír, hogy őt annak idején (tudomásunk szerint 1946-ban) a háborús bűnösök jegyzékéből törölték és arról őt magát is írásban értesítették.”¹⁴

A Budapesti Filharmóniai Társaság 1953-ban ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. (Ekkor hivatalosan elnökkarnagya még Dohnányi Ernő). Az évfordulóra jubileumi brossúrát terveztek, amelyet Szabolcs Bence (1899-1973) volt hivatott szerkeszteni. Mire a brossura megjelent, már csak egy előszóvá korcsosult, és Dohnányi neve kimaradt belőle.¹⁵

¹³ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 422. oldal 180. szám

¹⁴ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 422. oldal

¹⁵ Bónis Ferenc a Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje 1853-2003, Balassi kiadó, 2005, 134. oldal

Nyomozás, tanúvallomások

Az 1946 november 28-án kelt nyomozati jelentésből (316/46. NÜ.ÁVO.), valamint a mellékelt anyagokból az alábbi tények derülnek ki:

A nyomozást a Népügyészség 3871/1 számú átiratában rendeli el.

A rendőrség kihallgatta Jemnitz Sándor zeneszerzőt, Zathureczky Ede csellóművészt, (jegyzőkönyvek és leiratok alapján Polgár Tibor és Ferencsik János karnagyokat, Barsi Ödönt a Rádió főrendezőjét, Szilágyi Ödönt, a Rádió főszerkesztőjét, Feszler Antal műsorfelügyelőt is.)

“Tanuk előadták, hogy gyanúsított politikát csinált a zenéből és a rádióban nem játszatta a zsidó zeneszerzők műveit. Tudomásuk van arról, hogy gyanúsított részt vett Szálasi “kultúrfogadásán” 1944. novemberében, melyről film felvételt is készítettek.

Fenti ügyben még több tanút hallgattam ki, de jegyzőkönyvet nem vettem fel róluk, mert lényegében ugyanazokat említették, amit a fenti két tanú is vallott. “

Fontos, hogy a jelentés tevője megállapítja:

“Eljártam a Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárában és utánanéztem a Jemnitz által említett nyilatkozatnak, de az “Összetartozás” című lapban, csak zenéről nyilatkozott, illetve ilyenirányú nyilatkozatokat több alkalommal tett, amiben én politikai irányú tendenciát nem tapasztaltam, illetve nem találtam.”

Jemnitz Sándor (1890-1963) zeneszerző, karmester esztéta, zenekritikus, a háború után szinte valamennyi Zenei Igazoló Bizottság vezetője, a Munkás Kultúrszövetség elnöke.

Fontosnak tartom aláhúzni, hogy tanúvallomásában nyilatkozza, hogy jó barátja volt Dohnányinak, aki 1934-ben és 37-ban be is mutatta és vezényelte zenekari műveit a Budapesti Filharmónia Társaság Zenekarának az élén. Ezt később sem sokan tették meg, Jemnitz Sándor zeneszerzői munkássága homályba veszett a felszabadulás után. Viszont természetesen Jemnitz jogosan érezhetett ellenszenvet Dohnányi iránt, aki gyakorlatilag minden fontos zenei vezető pozíciót betöltött az őt internáló fasiszta rendszerben.

Internált újságírók, balról a második Jemnitz Sándor

“Dr Dohnányi 1941-ben összeállt Salacz Elzával, aki köztudomásúan szélsőjobboldali körökhöz tartozott. Az ő befolyásának tulajdonítható, nagy mértékben dr. Dohnányi későbbi magaviselete, politikai állásfoglalása és magatartása. Ennek tanújelét adta 1940-év végén vagy 1941-év elején, amikor az “Összefogás” című lapban egy nyilatkozatot adott egy olyan újságírónak, aki ugyancsak Salacz Elza baráti köréhez tartozott...”

1944. novemberében Szálasi tudvalevően a királyi várban tartotta meg a hírhedté vált kultúrfogadását, amelyet filmen is megörökítettek. Ez a film megvan és 1946-ban a felszabadulás után magam is láttam, amelyet kizárólag nyomozás céljával mutattak be, hogy a rajta lévő személyeket felismerjék. Dr. Dohnányi Ernő ezen a filmen szívélyes mosollyal, hosszan parolázik Szálásival...”¹⁶

<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5861>

Jemnitz itt is téves információt szolgáltat. A mellékelt fotó valóban alkalmas lenne azt sugallni, hogy Dohnányi kedélyesen beszélget Szálásival, azonban a fenti linken megtekinthetjük az egész filmhíradós részletet, ahol jól látszik a valóság, Dohnányi kedélyesen beszélget a fogadáson, miközben Szálasi kíséretével áthalad a beszélgetők között.

Jemnitz Sándor a kritikus Dohnányi értékelése az évek folyamán folyamatosan változik. 1924. október 17-én még így ír róla:

“Fejlődést nem mutató karmesteri tevékenységének szerencsés ellensúlyozásaként, mindannyiszor kiengesztelődést, békekötést és tiszta örömet jelent, ha Dohnányi visszatér a zongorához, amelynek valóban hivatott, sőt sok tekintetben páratlan mestere.”¹⁷

1926. március 21-én Jemnitz nyugtázza Dohnányi Ernő művészetének változását, fejlődését:

¹⁶ Budapesti Levéltár, Hu_BFL_XXV_1_a_3_1947_2960_00012

¹⁷ Jemnitz Sándor: Válogatott zenekritikái, Zeneműkiadó, Budapest 1973, 27. oldal

“Pénteken zongorázott visszatérte után először. E zongoraestje után Dohnányi Ernő újabb előadóművészi periódusáról beszélhetünk. Amíg az előzőt billentésének hellén ezüstszíne jellemezte, addig a mostanit francia éleslátása: az elképzelésnek éppoly kellemes, mint határozott körvonala tünteti ki.”¹⁸

1928. március 20-án Bartók Béla 1. zongoraversenyének magyarországi bemutatójáról Jemnitz így ír. (E soroknak később látjuk majd jelentőségét, amikor Amerikában a Dohnányi ellen indult sajtó támadásokat éppen azzal indítják, miszerint Dohnányi minden hatalmát bevetette volna Magyarországon, hogy a nála tehetségesebb riválisai, Bartók és Kodály működését akadályozza.

“A zseniális mű szép előadásban került a X. filharmóniai hangverseny közönsége elé. Dohnányi Ernő és a Filharmóniai Társaság zenekara észrevehető figyelemmel támogatták a csodálatosan nagy magyar muzsikust, aki mint zongoraművész is remekelt...”¹⁹

1933. március 7-én Jemnitz még elragadtatottabb és itt már karmesterként sem kritizálja Dohnányi

“ Dohnányi elragadó megértéssel és szeretettel muzsikált. A brahmsi dallamfűzés és motívumfejlesztés titkaiban ma talán senki sem otthonosabb nála. S csak ő tudja-érzi igazán, hogy ilyen lassú tétel lassú volta milyen tág értelmű, és milyen hullámzóan váltakozó hangulatokat rejt magában... Szünet után pontosan, tisztán és lendülettel szólaltatta meg a második szimfóniát a filharmónia zenekar, amelynek élén Dohnányi Ernő ugyanaz est keretében zongorázott, kísért és vezényelt.”²⁰

Zathureczky Ede (1903-1959) kétszeres Kossuth díjas hegedűművész, Dohnányi Zeneakadémiáról való távozása után (1943) 1956-os emigrációjáig a Zeneakadémia főigazgatója tanúvallomásában már kicsit mérsékeltebben fogalmaz:

“Legjobb tudomásom szerint (Dohnányit) évtizedekig a zenésztársadalomban liberális gondolkodásúnak ismerték. Egyéni benyomásom mindig az volt, hogy gondolkodásának a fókuszában a művészet állt. Általában oly természetű egyéniség, ki könnyen túlteszi magát mindenre, nem skrupulizál, hanem a számára kényelmetlen problémákat játszi könnyedséggel félretolja. Rádióbéli működéséről nem tudok autentikus véleményt nyilvánítani, mert ottani működését csak annyira figyelhettem meg, amennyire azt bárki más az újságok rádió műsorából megtehetette.

Köztudomású volt azonban, hogy az utóbbi időben a rádió nem játszatta a zsidó zeneszerzők műveit, hogy ebben mennyire volt benne Dohnányi keze,-vagy más nyomás érvényesült- azt nem tudom.

¹⁸ Jemnitz Sándor: Válogatott zenekritikái, Zeneműkiadó, Budapest, 1973, 82. oldal

¹⁹ Jemnitz Sándor. Válogatott zenekritikái, Zeneműkiadó, Budapest, 1973, 132. oldal

²⁰ Jemnitz Sándor: Válogatott zenekritikái, Zeneműkiadó, Budapest, 1973, 211. oldal

A Szálasi-féle “kultúrfogadáson”, mely 1944 novemberében a várban volt, gyanúsított jelen volt. (Zathureczky, mint a Zeneakadémia főigazgatója (1943!-1957) szintén ott volt) Nyugatra való távozása előtt beszélgettem vele, emlékezetem szerint november vége felé, akkor Magyarországról való távozását azzal indokolta, hogy nem akar az ostromlott városban maradni és szívesebben lesz amerikai, vagy angol, mint orosz megszállás alatt...

Az insbrucki állomáson találkoztam és beszélgettem a gyanúsítottal. Tőle tudtam meg, hogy.... nincsen szándékában visszatérni Magyarországra.”²¹

Zathureczkyt a Zeneakadémia Jemnitz által vezetett igazoló bizottsága később, főleg az említett Szálasi fogadáson való részvétele miatt szintén kikezdi és el akarja marasztalni. Erről Vargyas Lajos (1914-2007) népzenekutató, aki szintén részt vett a bizottság munkájában, így ír:

“Jemnitz és Major Ervin ki akarta nyírni Zathureczkyt... Jemnitz igazgató akart lenni Zathureczky helyett.”²²

Ugyancsak Vargyas leírása szerint Kodály is eljött tanúskodni Zathureczky mellett.

“Bár ez inkább minden volt, mint tanúskodás; sokkal inkább vádaskodás. Vádolta az igazolóbizottságokat, hogy “helycsináló bizottság”-ként szerepelnek. Ez persze elsősorban Jemnitznek szólt.”²³

Kodály tanúvallomása alátámasztja Vargyas szavait.

“Kiváltotta a mai megjelenést az is, hogy az első bizottság összetételében nem láttam az elfogulatlanságot, amikor is sok volt a konkurens, a tanárjelölt és igazgatójelölt.”²⁴

“Jemnitz Sándor elnök felteszi a kérdést, hogy a tanú (Kodály) szerint, miért pont Zathureczkyt hívták meg a kultúraértekezletre és miért nem a tanút?

Kodály Zoltán a következőt mondja:

“Az én helyzetemet nem lehet összehasonlítani Zathureczky-ével, mert én magánember vagyok, míg ő egy folyamatosan működő intézmény élén volt. Jobbnak látszott az, hogy Zathureczky maradt, mert többet tudott használni az intézet érdekében.

A közhangulat keletkezőben volt, mesterségesen szították, a fiatal óriások részéről, akik azt hiszik, hogy Magyarország csak úgy lesz boldog, ha Zathureczky bukik.”²⁵

²¹ Budapesti Levéltár, Hu_BFL_XXV_1_a_3_1947_2960_00014

²² Vargyas 207.oldal

²³ Vargyas 211. oldal

²⁴ HU_BFL_XVII_1518_1945

²⁵ HU_BFL_XVII_1518_1945

Zathureczky 1943-ban Dohnányitól vette át a Zeneakadémia irányítását a legnehezebb nyilas időkben. Székfoglalójában így nyilatkozott:

“A Zeneművészeti Főiskola falai között politikát nem engedek, mert itt csak a tudás és a tehetség számít.”

Zathurechy Dohnányihoz hasonlóan igyekezett mindent megtenni tanárai érdekében. Molnár Antal tanúvallomásából megtudhatjuk, hogy nyugdíjaztatása ügyében Zathureczky

“ az iratot hosszabb ideig elfektette “süllyesztette”, arra várva, hogy időközben kiverik a németeket.... -Akárhogyan is, de nem vagyok képes az aláírással fedezni ezt az aljasságot- mondta.”

Ezzel szemben őt is kötelezték a meghozott zsidó ellenes törvények betartására, betartatására, amelyet az ügyeskedések ellenére is végrehajtottak.

Zathureczky ellen felhozott bűnök:

- “Amikor az Akadémiát sorozatosan támadó cikkek baloldalinak bélyegezték az intézményt, Zathureczky óvást emelt, illetve protestált a minisztériumban a főigazgató és a tantestület is. Íme tehát tényleg jobboldalinak vallja magát.”²⁶
- Ő is megjelent Szálasi kultúrértekezletén a várban.

Egy a saját lakásán bújtatott zsidó orvos szerint Zathureczky előzetesen telefonértesítést kapott, jelentkezzen a kabinetirodában.

“Zathureczky félt hogy a Horty féle kivételezettségek miatt lefogják.”²⁷

A háború után Zathureczkyt tehát szintén elővette az igazoló bizottság, de Dohnányival ellentétben ő személyesen tudta igazolni magát, bár mint láttuk kis híján őt is elmarasztalták. Zathureczkyt számos tanú vallomása és az mentette meg, hogy a háború végén tagja volta a Szentgyörgyi Albert illegális csoportnak, ahol az volt a feladata, hogy a csoportot informálja a zenei életről és a muzsikuskok magatartásáról, átmentse a baloldali tanárokat és növendékeket, megmentse az Akadémiát, a kotta és könyvgyűjteményt.

(HU_BFL_XVII_1518_1945 Dr Patai Imréné született Jámbor Ágnes

Úgy gondolom Zathureczky esete nemcsak Jemnitz indíttatását teszi világosabbá, de nagyon jól mintázza nemcsak a Dohnányival történeteket, de a zenész társadalom álláspontját is:

“ az elmúlt veszedelmes időkben minden sajtótámadás ellenére is a helyén maradt, mert így a szélsőséges irányzat nem juthatott érvényre.”²⁸

²⁶ HU_BFL_XVII_1518_1945 Dr Werner Alajos

²⁷ HU_BFL_XVII_1518_1945 Dr. Bihari László

²⁸ HU_BFL_XVII_1518_1945 Lengyel Gabriella levele

A nyomozás menete

Nézzük meg az eljárás kiinduló pontját, a Magyar Központi Híradó RT tárgyalási jegyzőkönyvét, amely döntését Szilágyi Ödön vállalati előadó bejelentésére alapozza.

Szilágyi Ödön (1902-1951) újságíró, a Délibáb, a Színházi Élet és a Színházi Világ munkatársa, 1932-ben lépett be a Rádióba. 1943-tól a Rádióélet című hetilap felelős szerkesztője. Szépirodalmi és művészeti tárgyú cikkei jelentek meg a Magyar Nemzetben és az Újságban. 1945-től a Magyar Rádió című lapot szerkesztette, illetve a műsor szerkesztőségében dolgozott.

“Dohnányi Ernő a Rádió főzeneigazgatója volt. A Rádió zenei műsorának irányítója, neki köszönhető, hogy úgyszólván csak német muzsika hangzott el a Magyar Rádió mikrofonja előtt az utolsó időben.”

Később, 1947. október 4-én Szilágyi tanúként ezeket nyilatkozta:

“Dohnányi Ernőt hosszú évtizedek óta ismerem, kivel együtt dolgoztam a Magyar Rádiónál 1932. évtől. Már a megismerkedésünktől kezdve megállapítottam gyanúsított jobboldali beállítottságát...

Még az akkori fasiszta rendelkezéseken messze túlmenően tiltatta le a baloldali zeneszerzők műveit és ugyanakkor a zenei műsort teljesen fasiszta beállítottságúvá tette... Gyanúsítottat nagy Hitler rajongó és szélső jobboldali beállítottságúnak ismertem”

Ő is megemlíti, ami Barsi Ödön tárgyilagosabb nyilatkozatából is kiderül:

Barsi Ödön (1904-1963) színész, író, műfordító, rendező, 1935-től a Rádióban is dolgozik, 1945-től a Magyar Rádió főrendezője

“Tudomásom van róla, hogy a Rádió nem játszhatta a zsidó zeneszerzők műveit, de az intézkedés kiadóját nem ismerem”

Egy 1947. október 8-án kelt jelentésből azt tudhatjuk meg, hogy Barsi és Szilágyi egyetértettek abban, hogy:

“(Dohnányit) jobboldali, németbarát és a német zenekultúrát propagandisztikusan erőltető embernek ismerték.”

Ugyanebben a dokumentumban olvashatjuk, hogy Polgár Tibor és Ferencsik János karnagyok valamint Feszler Antal műsorfelügyelő is megerősítették ezeket az állításokat.²⁹

²⁹ Budapesti Levéltár, 3872/47 4. irat

1947. december 20. és 1948. január 22. között a népügyész többször is sürgeti a Dohnányi elleni intézkedést, míg végül az államrendőrség 1949 március 2-án végleg megszünteti a nyomozást, március 31-én megszüntetik az eljárást, május 24-én a Minisztérium visszaküldi az iratcsomót archiválásra.

Meg kell még említenünk, hogy a Kis Újság 1945. április 19-én hírül adta, hogy megkezdte működését a muzsikuskok igazoló bizottsága Jemnitz Sándor, Kókai Rezső, Major Ervin, Szervánszky Endre, Vargyas Lajos, Vásárhelyi Zoltán valamint Beér János összetételével.³⁰

A bizottság Dohnányit felveszi a háborús bűnösök listájára, neve a IV. csoportban 8.-ként szerepel, egyedül az ő neve mellett található foglalkozása is. (zeneszerző) A vád: intellektuális munka a nyilasok és a háború folytatása mellett.³¹

A korábban már említett könyvből tudjuk, hogy Vargyas rendszeresen beszámolt Kodálynak és feleségének, Emma asszonynak a bizottságban történekről.

“Én úgy szólván minden ülés után fölmentem Kodályhoz beszámolni, és a Dohnányi ellen felhozott vádakot is elmondtam. Eközben a magam enyhe fenntartásait is éreztettem Dohnányival szemben – természetesen közéleti és művészetpolitikai szerepével összefüggésben. Hű, de kikaptam Emma asszonytól! Hát ki tudott úgy Beethovent játszani! Mikor az uram térdig lejárta a lábát, hogy levegye Dohnányit a háborús bűnösök listájáról, akkor maga így beszél róla?!³²

Az Igazságügyi Miniszter, noha -mint láttuk- még javában folyt a nyomozás Dohnányi ellen, mégis kiadott egy nyilatkozatot.

“Kérelmére igazolom, hogy dr. Dohnányi Ernőt a háborús bűnösök névjegyzékének tervezetébe az e célból megtartott pártközi értekezlet nem vette fel, illetőleg az előzőleg illetéktelenül nyilvánosságra jutott névjegyzékből törölte. Budapest, 1945. évi december hó 14. napján A miniszter rendeletéből: dr. Benkő sk.”

Még egy érdekességre felhívnam a figyelmet. Mint korábban láttuk Dohnányi 1943-ban lemond a Zeneakadémia főigazgatói állásáról, amelyet Színyei-Merse Jenő vallás és közoktatási miniszter el is fogad.

“Dr. Dohnányi Ernőt, az Orsz. M. Kir. Zeneművészeti Főiskola főigazgatóját- a zongora művészképző tanfolyam vezetőtanári és jelenlegi V. fizetési osztályú állásában való meghagyása mellett- a főigazgatói teendők ellátása alól saját kérelmére felmenteni és a zeneoktatás körül szerzett érdemei elismerésül az Orsz. M. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tiszteletbeli elnökévé kinevezni méltóztatott. Egyben Zathureczky Edét.. főigazgatóvá kinevezni méltóztatott.

³⁰ Breuer János: Dohnányi meghurcoltatása, Dohnányi Évkönyv 2002, MTA, Budapest, 68. oldal

³¹ Vázsonyi Bálint: Dohnányi Ernő, Nap kiadó, Budapest, 2002, 272. oldal

³² Vargyas Lajos: Kerítésen kívül, Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó, 1993, 214. oldal

Budapest, 1943. évi szeptember hó 2.”³³

A háború után a Zeneakadémián is igazoló bizottság alakul. A bizottságot ismét csak Jemnitz Sándor elnökl. A bizottság határozatot hoz:

“Dohnányi Ernőt, aki a Zeneművészeti főiskolán főigazgatói minőségben teljesített közszolgálatot.... állásától megfosztja.”

Indoklás:

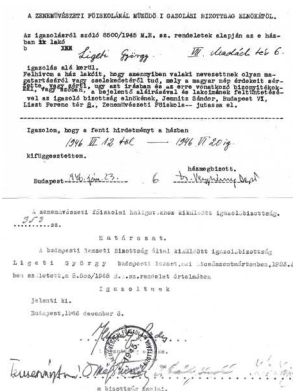
“A bizottság megállapítja, hogy igazoló eljárás alá vont közismert németbarát és fasiszta érzelmű volt, aki a jobboldali zenei körökkel tartott fenn érintkezést. Fasiszta érzelmeire jellemző, hogy 1938. évben vezényelte az ideiglenes nemzeti kormány 525/1945. M.E. sz. rendeletével fasisztának minősített Turul Bajtársi Szövetség zenekarát és a nyilas Stefániai Imre közreműködése mellett a rádió zenekart...a fasiszta pártokat támogatta, azok célkitűzéseit, működését helyeselte, a tengelyhatalmak érdekében és a szövetséges hatalmak érdekei ellen propagandát fejtett ki, ezáltal magatartásával...a magyar nép érdekeit sértő cselekményt megvalósította...

A bizottság az előtte folyamatban levő ügyek adataiból azt is megállapítja, hogy Dohnányi Ernő egyik rendezője volt Sámy Zoltánnal és Hubay Kálmánnal együtt a budai várpalotában tartott Szálasi féle kultúrdélutánnak, amelyre meghívást kaptak a jobboldali szellemi élet vezetői, amelyet a nyilasok kultúrdemonstrációnak tekintettek, azon Szálasi Ferenc nemzetvezető is beszédet tartott, az ünneplés lefolyásáról rádióközvetítést is adtak, s a filmhíradó is felvételeket végzett. A bizottság megállapítása szerint a zenei életből meghívottak jegyzékét Dohnányi Ernő állította össze.

Budapest, 1945 évi október hó 17. napján

Jemnitz Sándor s.k. az igazoló bizottság elnöke, dr Major Ervin s.k., Járdányi Pál s.k. Somogyi Vilmos s.k. dr Vámosi Nagy István s.k. az igazoló bizottság tagjai”

Dohnányit tehát megfosztották állásától, amelyről már 1943-ban lemondott.³⁴

³³ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 419. oldal

³⁴ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 420-421. oldal

Eközben Amerikában

Mialatt Magyarországon mindez zajlik, Dohnányi Amerikába utazik, először Argentínába, majd az Egyesült Államokba. Itt is utoléri a rágalmazók.

Nagyobb amerikai lapok, mint a The New York Times is foglalkoztak Dohnányi háborús szerepvállalásával.

Előbb szerző megnevezése nélkül rágalmazták Dohnányit:

“Minden hatalmát bevetette Magyarországon, hogy a nála tehetségesebb riválisai, Bartók és Kodály működését akadályozza.” (1947. március 9)

Ugyanitt 1947. március 16-án Kenton Egon, a Waldbauer-kvartett brácsása megvédi Dohnányit.

Amerikában magyar nyelven jelenik meg 1947. március 15-én Göndör Ferenc Dohnányi cikke, amelyben Göndör Dohnányi háborús bűneire hívja fel a figyelmet. Göndör Ferenc, eredeti nevén Nathan Krauss (1885-1954) Budapesten a Tanácsköztársaság sajtó direktóriumának tagja volt, az 1. világháború után menekült Amerikába, ahol írta és szerkesztette az 1918-tól megjelenő Ember című hetilapot.

A The New York Times-ban Havas Emil még azon melegében felhívja a figyelmet erre az Emberben közölt cikkre.

Edward Kilenyi végül ugyanitt “More on Dohnányi” címmel védelmébe veszi Dohnányit, megírja, hogy az amerikai hadsereg már tisztázta őt a vádak alól.

Amikor Göndör hírért veszi, hogy Dohnányi Argentínából Amerikába készül turnéra, nem hagyja annyiban és 1948. október 23-án közöl egy cikket “Megcáfolatlan adatok Dohnányi Ernő bűnlajstromáról” címmel. Egy másik, november 20-án “Herr von Dohnányi heraus” című cikkében igyekezik őt aztán a lehető legrosszabb színben feltüntetni.

“Soha életében nem állott ki a magyarság érdekében; ahol csak lehetett gáncsolta Bartókot, Kodályt. Nem értette és nem érezte az igazi magyar zene lényegét...”

(Nem ugyanaz a narratíva, mint a The New York Times ismeretlen szerző tollából származó írásának?)

Majd így folytatja:

“Ha nem volt politikus és nem volt náci, miért menekült a csürrével Nyugatra? Ha pedig tévedett és elhamarkodta a dolgot és nem volt bűnös, miért nem ment vissza tisztázni a dolgát? Azt nem. Ellenben jónak tartotta, hogy a többi betyár

után Argentínába siet. Ott jó társaságban van. Maradjon csak ott. Nem kérünk kopott művészetéből. Nem jár neki dollár, elégedjék meg a pesoval, az is túl jó neki."

A cikket a The Boston Sunday Herald kapja fel és a szerző megnevezése nélküli cikkében 1948. november 14. "Jewish Agencies Strongly Oppose Dohnányi's Wellesley Concert" címmel ismételten Dohnányi háborús bűnösségéről ír.

A koncert szervezők Dohnányi USA-béli Wellesley-i koncertjén kénytelenek felolvasni a közönség megnyugtatása érdekében a korábban már idézett, a magyar kormány által még 1945. december 14-én kiadott közleményt, hogy Dohnányi nem szerepel a háborús bűnösök listáján, bár ekkor még mint láttuk az ÁVO és a Népügyészség büntető ügyi nyomozásai még folyamatban voltak.

New Yorkba várjuk Dohnányit...

Dohnányi Ernek, a hírhedt néel multu zongorista, Szabolcsl nyilas-ömegegylkos vezirt legfobb zongoristáért vértörvényes mártír megkeresztés az Amerikai Egyesült Államok földjére és - információink szerint - november 17-én, szerdán meg is tartotta Bostonban az Altoni Hall-ban első koncertjét. Sőt - ha Amerika népe ezt látni fogja - az a hírhedt emberpusztítást elterjedő Szabolcs-zenész, a bostoni Wellesley College-ban, zenei tanulmányokért, fog allandán szereplni.

"Az Ember" mai számában egy Budapestről érkezett cikkünk szakaszaiban és valóban a legérdekesebb hangon festi le Dohnányi úrnak még így is torz ábraképét. Lapunk más helyén viszont egy new yorki barátunk írja meg, minden hangfoga nélkül a magyar közönség véleményét arról az Amerikába kerüléséről, de "Hírvirág"ban nem kívánatos elakadni. Nekünk, magyaroknak már nagyon kevés hozzászólásunk van ebben a két megnyilatkozásban. De mert úgy tudjuk, hogy Hitler és Szabolcs melletti kezéért kősz Dohnányia hátráltatva, a karmozsárban, még itt New Yorkban is kénytelenül szűkös, tehát "nehány" adással kiegészítjük munkatársaink megismerését.

A Budapesti Zeneakadémián Dohnányi úrnak igazán maibanál kibékítjük a "Harmónia" leírásait, de az az igazság, hogy az azok, akik ráadásul szűkös, ezekkel voltak, Dohnányi volt a vezetője a "Harmónia" vállalatnak, amely koncerteket rendezett. Zsidóknak természetesen ott sem volt helyük. Dohnányi volt az egyetlen neves magyar muzsikus aki Szabolcs leírására szemérmes rendezést, saját személyes vezetésevel. Dohnányi az a polgár, aki az "Harmónia" gyűjtője, mert "Harmónia" vállalatot így beírta a felszabadulás után a háborús bűnösök listájára és elszakított Nyugat-Ausztriába, ahol a házassága se bírta meg, és hazatért. "Herr von Dohnányi" most ide akar

AZEMBER

GÖNDÖR FERENC POLITIKAI HETILAPJA

Registered as second class matter Aug. 4, 1942, at the post office at New York, N. Y. under the Act of March 3, 1937.

SZERKESZTŐSÉG ES KIADÓHVATAL: 329 East 79th St., NEW YORK, 21, N. Y. Phone: BÜTERFIELD 8-6168

VOL. XXIII, No. 43 NEW YORK, N. Y., NOVEMBER 20, 1948 EGYES SZÁM ÁRA: 15 CENT

Három cikk egy-egy paraszti némban.

HERR VON DOHNANYI, HERAUS!

Náci vagy nem náci, erről szól a vita itt New Yorkban. Pelen tudják, hogy az volt és marad is, egy szilárd. Svab volt, a szó csunya értelmeben. Német akcentussal beszélt magyarul. Horvá Miklós módra. A német kultúra emelője női fel (száraz volt a ki az emelő). Zenei műveltsége germán volt. Sílusa Schumann és Brahms után az "Herr von Dohnányi" igen keveset léte el attól.

23 évvel ezelőtt járt errefelé, magától hozta győntaté atyját, egy listák igen háborgatja a lelkiismeret, különösen itt New Yorkban. Ugyanis közvetlen a háború után az ő politikai intrikájának volt az eredménye. Így Joseph Levine nem a "Herr von Dohnányi", hanem "Herr von Dohnányi", a "Julliard"-ban tanított akkor. ERNEST VON DOHNANYI néven hírezték sikeresen zongora hangversenyirányítóját.

Soha életében nem állott ki a magyarországi érdekében; ahol csak lehetett gáncsolta Budapest, Kodály. Nem érte és nem érte az igazi magyar zene lényegét. Az ő magyar paraszti lakókkal elcsúszott, cellákkal világított, csárdában táncol és selyemgályát hord.

Művésze volt, nem politikus, mondják a kényesgörü mosdatók meg a "pecu-nia non olet"-re hivatkozó, szilveszter magyar impresszárok. (Szegény, hogy pont egy magyarunk kell a fajtáját gyűlöltő náci gangstert árnai. Miért nem kereskedik a német, az osztrák, a cseh impresszárokkal ilyen rossz sa-gas portékával?)

Igenis politikus volt, mert ha nem lett volna, akkor miért pont ő volt a karmozsár, az Imre, a Sztójay, a Szabolcs-kormányok alatt:

- 1) A Leost Ferenc Zeneakadémia elnökgazgatója;
- 2) A Filharmonikus Társaság elnök-karmozsárja;
- 3) A Magyar Rádió zenés vezetője.

A zenei élet diktátora, élet és halál ura. Ezeket a posztókat az utolsó percéig be-talmában tartotta. Miért? Mert voltak egy hurok per-dit. Nekik megkötötök volt.

Ha nem volt politikus, akkor mi tárgyalni valójá volt Szabolcsnak? (Miért nem tárgyalta Szabolcs Kodályt?) A vezényelttök ne hivatkozna-tek arra, hogy azért, mert Kodály felesége náci! Le-hárné is náci volt és Hitler megje joba volt (hátrával).

Ha nem volt politikus és nem volt náci, miért menekült a csehországi Nyugatra? Ha pedig letrédt és elha-markodta a dolgot és nem volt bűnös, miért nem ment vissza itatartani a dolgait? Azt nem. Ellenben jónak tar-totta a náci beférni után Argentínába sietni. Ott, 60 társaságban van. Maradjon csak ott. Nem kérünk kopott művészetéből. Nem jár neki dollár, elégedjék meg a pesoval, az is túl jó neki.

"Hogy háborús bűnös volt-e? Nem tudom, nem hiszem, viszont kárleány náci mi-voltát igen rossz példát szolgáltató. Sok kislembert után szedett.

Dohnányinak és minden-kinek, akinek idejében szerepe van, oszintán kíván-juk a megérdemelt büntést.

HERR VON DOHNANYI, HERAUS!

HEA-DE-70
5025/48

Miért?

Miben keressük ennek az ádáz gyűlöletnek az okát, amely Dohnányit mind Magyarországon, mind Amerikában körül veszi?

Fontosnak tartom, hogy mindenekeelőtt nézzük meg néhány kiemelkedő muzsikuss véleményét, hogy lássuk Dohnányi egyértelmű zenei nagyságát.³⁵

Thomán István (1862-1940) zongoraművész, Liszt növendéke, Dohnányi tanára így fogalmaz:

“Zenei pályám egyik legfőbb büszkesége, hogy a zenészek egyik legnagyobbja, Liszt volt a mesterem, és másik nagy büszkeségem, hogy a zenészek egy másik legnagyobbja, Dohnányi Ernő volt a tanítványom.”

Tóth Aladár így fogalmaz 1937. október 31-én

“(Dohnányi) párját ritkító zeneisége és zenei kultúrája, makulátlan ízlése, magával ragadó temperamentuma, szabadon szárnyaló fantáziája, mesébe illő pianisztikus érzéke, nehézségeket nem ismerő virtuozitása és mindenekeelőtt varázslatos poétaegyénisége egy csapásra meghódította a közönséget...

De egyiküknél sem lehetünk tanúi annak a Dohnányi-féle boldogító csodának, mikor a művész egyszerűen elengedi a lelkét a muzsikában és a lélek mindegy magától leszáll a költészet mélységeibe. Dohnányi ráteszi a kezét a klaviatúrára, még jóformán nem is tudjuk, miről és mit fog dalolni, de már megszólalása maga is poézis. Ki tud ilyen közvetlenül, ennyire minden látható erőfeszítés nélkül költő lenni, tehát ennyire egyszerűen, természetesen, ennyire egészen költő lenni?³⁶

Bartók Béla 1920 áprilisában született írásához pedig nem érdemes semmit hozzátenni:

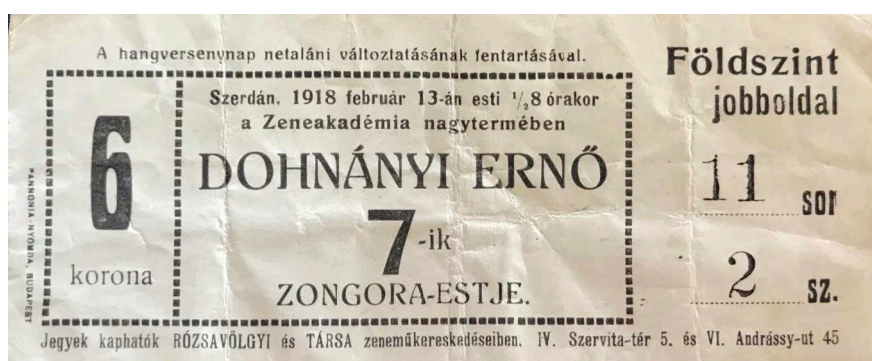

Dohnányi- Bartók

³⁵ Thomán István, 1927) (Vázsonyi Bálint: Dohnányi Ernő, Nap kiadó, Budapest, 2002, 314. oldal

³⁶ Tóth Aladár: Válogatott zenekritikái, Zeneműkiadó, Budapest 1968, 341. oldal

“Dohnányi érdemét, hogy a vele szemben tanúsított bánásmód ellenére Budapesten maradt, eléggé nem értékelhetjük. Amit mint zongorista és mint a filharmonikus hangversenyek karmestere véghez visz, az a szó szoros értelmében felbecsülhetetlen. Mint karmester, kiváló; műsorain, a szokásos régebbi művek mellett, modernebb kompozíciók is megjelennek... Zongorista minőségében a közönség bálványa, egyedül az ő hangversenyei telnek zsúfolásig, minden közlekedési és egyéb nehézség ellenére. Soha el nem fárad, ha hazája zenei jólétének előmozdításán dolgozhat; szólóestjeinek sokasága immár megszámlálhatatlan... Mennyiszer kell a hangversenyek után egy-egy csüggedt órát gyalogolnia, amíg esőben, hóban hazaér....így Budapest zenei élete – mint már mondtuk – napjainkban egyetlen névben foglalható össze Dohnányi Ernő nevében.”³⁷

Amerikában egyik fő kritikája éppen az volt, hogy nem játssza eléggé a magyar szerzők és különösen Bartók műveit. Persze ezt egyszerűen tényekkel is cáfolhatnánk, mondjuk a Filharmóniai Társaság Zenekarának koncert műsoraival, de láttuk, hogy maga Jemnitz is elismerte, hogy Dohnányi még az ő két zenekari művét is bemutatta. Serly Tibor (1901-1978) zeneszerző, Bartók amerikai éveiben barátja és befejezetlenül hagyott 3. zongoraversenyének és brácsaversenyének kiegészítője erről így nyilatkozik:

“Bár Dohnányi saját zenei ízlése inkább konzervatív volt, ennek ellenére nemcsak előadta kollégáinak, Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak radikálisan modern műveit, de egyenesen síkra szállt értük. Bartók gyakran adott kifejezést szavaiban a hálának, melyet Dohnányi iránt érzett. Élete utolsó napjáig ragaszkodással és tisztelettel beszélt Dohnányiról. Mint karmester és a Rádió zeneigazgatója nemcsak előadta zsidó zeneszerzők műveit -néhány példa: Kadosa, Weiner, Kósa, Fried Géza-, de ezen felül jó néhányuknak állást biztosított a Rádióban.”

³⁷ Béla Bartók, “Hungary in the Throes of Reaction”, Musical Courier (29 April 1920)

Dohnányi-Bartók-Kodály vagy Dohnányi König Lichtenberg?³⁸

Dohnányi a náci rendszerhez fűződő kapcsolatáról a világhírű karmester, Ernest Ansermet így ír 1949. február 8-án Schulhof Andor impresszáriónak:

“Értesültem a szállongó hírekről, melyek Dohnányinak a nácizmus évei alatt tanúsított politikai magatartásával kapcsolatosak. Szeretném tudomására hozni, hogy többször is jártam Budapesten akkoriban – utoljára 1942-ben. Alkalmam volt meggyőződni arról, hogy – hivatalos pozíciója ellenére – Dohnányi maga teljesen szemben állt a kormány politikai vonalával. Többször is jelen voltam amikor kemény szavakban adott kifejezést a náci mozgalom iránti ellenszenvének, és elítélte a német befolyást a nyilvános összejövetelek – például vacsorák is fogadások – légkörében. Szíves üdvözlettel őszinte híve”

Waldbauer Imre (1892-1953) hegedűművész, Dohnányi kollégája a Zeneakadémián eskü alatt 1949. február 14-én így nyilatkozik:

“Dohnányi Ernőhöz 40 év éve fűz szoros barátság – ismerem mint óriás-zenészt, zeneszerzőt, csodálatos tanárt és szervezőt. Magam is az Akadémia tanára voltam, egész igazgatóságát közelről szemléltem – mindaddig, amíg le nem mondott állásáról, mert szembeszállt a magyar kormány antiszemita nézeteivel. Dohnányi soha nem vett részt az ország politikai életében. Soha nem volt náci; soha nem volt antiszemita. Éppen ellenkezőleg: sikeresen szabotálta a fél-náci magyar kormány Intézkedéseit.”

³⁸Neuberger Eszter, Túl szép, hogy igaz legyen, lakmusz.hu, 2024.02.13,

Mégis a legfontosabb dokumentum Weiner Leóé, aki levelében így ír barátjának Sugár Jenőnek. (Weiner zsidó származású, aki 1938-ban veszi fel a római katolikus vallást.)³⁹ A levél azért különösen értékes, mert egyrészt Weinernek, a legnagyobb magyar zenészek egyikének, joggal lett volna miért haragudnia Dohnányira. Weinert ugyan Dohnányi megpróbálta megmenteni Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatási miniszternél, de próbálkozásai ellenére 1942-ben nyugdíjaznia kellett Kósa Györggyel együtt az 1939. IV.t.c.5§.2. pontja (2. zsidó törvény) alapján, amelynek betartására, mint a Zeneakadémia főigazgatóját folyamatosan kötelezték. (Weiner ekkor 57, Kósa 45 éves volt)⁴⁰

Berény Róbert: Weiner Leo arcképe

“Kedves Barátom!

Visszatérve múltkori beszélgetésünkre, amikor Dohnányiról volt szó, nevezetesen Dohnányi személyét ért támadásokról, a következőket gondolom: szerintem igazságtalanul éri Dohnányit az antiszemitizmus vádja, mert

1, tanítványainak túlnyomó többsége zsidó volt; csak azokat említem, akiknek neve most hirtelen eszembe jut: Fischer Annie, Faragó György, Hernádi Lajos, Petri Endre, Földes Andor, Schwalb Miklós, Ferenczi György, stb;

2, annak idején a zsidó származású Fischer Annie érdekében erősen exponálta magát a Liszt versennyel kapcsolatban;

3, ugyancsak erősen exponálta magát a zsidó származású néhai Faragó György tanári kinevezéséért;

4, Dohnányin múltott, hogy az annak idején annyira szorgalmazott “zenei kamara”, melynek célja lett volna a zsidók kizárása a zenei életből (per analogiam Kiss Ferenc és színész kamara) nem jött létre, mert Dohnányi elszabotálta.

5, Saját személyem vonatkozásában, mindig minden művemet készséggel mutatta be; így mindkét hegedű – zongora szonátámat (a D dúr szonátámat azóta sem hallottam oly tökéletes előadásban!), és a filharmóniában számos zenekari művemet.

Mindezeket meggondolva, hogyan lehet Dohnányit antiszemitizmussal vádolni? Nem tudom, kinek telik ebben öröme és miért teszi? Éppen az egyik legnagyobb

³⁹ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 410. oldal

⁴⁰ Gádor Ágnes-Szirányi Miklós: Dohnányi Ernő iratok, Dohnányi Évkönyv 2005, MTA, Budapest, 410. oldal

élő muzsikus ellen? Mélyen fájlalom ezt, mert éppen Dohnányi volt az, aki zenei fejlődésemre a legnagyobb mértékben kihatott. Bizony rosszul esik, hogy most, amikor az újjáépítés munkája oly szépen halad, éppen Dohnányi ragyogó művészetét nélkülözzük.

Szeretettel és barátsággal üdvözöl Weiner Leó⁴¹

86

NYILATKOZAT

Alábbirt kijelentem, hogy az alábbi kérdésekre az igazságot őszintén megválaszolom és kikérem az értelemes bírálatot.

- Név (kereszt név): Weiner Leó
- Születési hely, év: Budapest, 1895
- Családi állás, gyermek száma: három
- Lakó hely, országos címe: Budapest, Terebint utca 30. I. a. 38. 2. sz.
- Iskolai végzettség, kiegészítő oktatás: zongorista, zeneszerző, zenevezényelős, zenei tanár, zenei igazgató, zenei író
- Foglalkozás, illetve tevékenység leírása: zongorista, zeneszerző, zenei tanár, zenei igazgató, zenei író
- Kapcsolat a szervezetekkel (név): VI. sz. körzet
- Melyik kerületi szervezet tagja: zenei körzet
- 1933 óta lépett-e elő valamelyik és melyik? igen
- Mik voltak kerületi elnökségei? zenei körzet, zenei igazgató (VI. kerület)
- Mikor illik és milyen esetben képviselt a szervezet 1937 január 1-ét? szervezet elnöke, választmány elnöke
- 1938 óta és milyen esetben képviselt a szervezet 1945 január 1-ét? szervezet elnöke, választmány elnöke, zenei igazgató, zenei író
- Végzettség, képzés, művelődési, művelődési tevékenység? zenei igazgató, zenei író
- Milyen körülmények között? 1938-tól kerületi zenei igazgató, 1945-től zenei igazgató
- A legutóbbi megválasztásakor milyen szervezetek voltak tagjai? zenei igazgató
- Korábbi megválasztás esetén visszavonulással és ha igen, mikor? igen
- Volt-e a Választmány tagja? igen
- Volt-e a választmány elnöke, illetve az SS megválasztás, ha igen, mikor és hogyan? igen
- Nemzet, katonai, orvosi vagy egyéb katonai feladatok, ha igen, mikor? igen
- Jár-e katonai szolgálatban, ha igen, mikor, mi előbb, kinek a meghívására? igen
- Azt a közzétett nyilatkozatomban, ha igen, mikor, mi előbb, kinek a meghívására? igen
1945. augusztus 12. óta és milyen esetben képviselt a szervezet 1945. augusztus 12. óta? zenei igazgató, zenei író
- Vannak-e olyan körülmények, amelyek miatt a szervezet tagjaként nem tekinthető? igen
- Állásfoglalás az SS-vel szemben? igen
- Szervezet-alkotásról szóló adatok? Ha igen, mikor, milyen körülmények között? igen
- Dokumentumok másolásai, ha igen, mikor? igen
- Mint más munkásságommal szemben az 1940. évi január 1-étől kezdve, ha igen, mikor, mi előbb? igen
- Melyek voltak kerületi és országos elnökségei? zenei körzet, zenei igazgató

28. Az 1930. évi január 1-étől kezdve milyen pártokhoz volt tagja és mikor, illetve párttagság? semelyik pártba sem voltam tagja, mert nem akartam
29. E pártok elnökségei tagja vagy ügyvivője voltam, ha igen mikor? igen
30. Milyen szervezet volt a pártokhoz, illetve milyen szervezetek tagja? semelyik
31. Az 1930. évi január 1-étől kezdve milyen szervezetek elnökségei tagja voltam, illetve elnökségei tagja voltam? igen
32. Milyen szervezetek voltak elnökségei? zenei igazgató
33. Tapasztalt-e párttagságot, illetve valamely pártot, politikai vagy társadalmi mozgalmat, ha igen, mikor, illetve mikor és milyen körülmények között? semelyik
34. Összege, díjazás, fel- vagy lemondás, tisztség, vagy felhatalmazás kapása az 1930. évi január 1-étől valamilyen szervezetnél? igen, más és más
35. Milyen társadalmi szervezetek voltak tagjai? zenei igazgató
36. Milyen szervezet volt azonos, társadalmi, szociális, illetve milyen szervezetek tagja? igen
37. Az 1930. évi január 1-étől milyen körülmények között vagy elnökségei tagja voltam? zenei igazgató
38. Tapasztalt-e Választmány tagjaként, vagy valamilyen más? igen
39. Kapott-e Nemzetbiztonsági Bizottság, ha igen, mikor és hogyan? igen
40. Kapott-e kormánybizottsági, kormánytanácsosi, gazdasági tanácsosi vagy gazdasági felügyelői tisztséget, vagy egyéb tisztséget, ha igen, mikor és hogyan? igen
41. Milyen vállalkozás igazgatási, illetve felügyelői tagja voltam, mikor és milyen körülmények között az 1930. évi január 1-étől? zenei igazgató, zenei író
42. Az 1930. évi január 1-étől milyen körülmények között, illetve milyen körülmények között voltam tagja? zenei igazgató, zenei író
43. Járult-e meg bizonyos, ha igen, annak címe és tárgya? zenei igazgató, zenei író
44. Az 1930. évi január 1-étől kezdve milyen körülmények között, illetve milyen körülmények között voltam tagja? zenei igazgató, zenei író
45. Milyen körülmények között, illetve milyen körülmények között voltam tagja? zenei igazgató, zenei író
46. Bizottmány elnökségei tagjaként, ha igen, mikor és milyen körülmények között? zenei igazgató, zenei író
47. Milyen körülmények között? zenei igazgató, zenei író

Budapest, 1945. évi január 1-én

Weiner Leó

Ezt a részletes levelet a történések fényében nagyon fontosnak tartom. Dohnányi mindig kiállt a tehetségek mellett lásd Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leo, Faragó György, Fischer Annie függetlenül azok vallásától, világnézetétől.

A tehetséges magyar muzsikuskok talán még örültek is annak, hogy Dohnányi fontos pozícióiban egy olyan rettenetes időszakban megvédelmezheti őket, és tudjuk, hogy Dohnányi valóban ki is állt sokukért, például növendékéért, Hernádi Lajosért, akit ugyan nem tudott megmenteni a munkaszolgálatától, de azzal, hogy Hernádi kezét nemzeti kincsnek aposztrofálta sikerült elérnie, hogy Hernádit könnyebb munkákra osszák be.

Viszont egy másik fontos tényezőt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, és pedig a szakmai irigységet.

Nem csak a hatalomról, a betöltött pozíciókról, a sikerekről beszélek, hanem Dohnányi hihetetlen zenei képességéről, a vele született adottságáról amely számára oly könnyűvé tett mindent. Míg a muzsikuskok többségének verejtékkal kell megküzdenie mindenért, addig Dohnányi páratlan emlékezőképessége és zenei tehetségének köszönhetően, szinte ingyen kapta mindezt. A zene számára olyan volt, mint más halandó számára az anyanyelven történő gondolkodás, kifejezés, beszéd. Egyesek szemében ez talán olykor felületesnek tűnhetett, de mint láttuk a nagy zenészek elismerték ezt az emberfölötti tudást.

⁴¹ Weiner Leó levele Sugár Jenőnek, 1948. augusztus 12, (ZTI Dohnányi)

Olvassuk el Járdányi Pál, (1920-1966) az akkoriban frissen diplomázott fiatal zeneszerző írását, így ebből az érzésből sok mindent megérthetünk.

„Szándékosan hallgattunk mindez-ideig. Nem akartuk, hogy a német és nyilas világ összeomlását követő hónapok háborgó hangulat-hullámai messzibbre sodorják őt a kelletténél. Most azonban írunk kell róla. Az a hír járja, hogy hamarosan hazajön, fontosnak tartjuk hát, hogy megérkezése előtt, mintegy megelőzve a személye körül bizonyára kitörő heves harcot, mi is leszögezzük véleményünket.

Dohnányi Ernő neve igen előkelő hangzású a magyar és a külföldi zenei életben. Zeneszerzői, karmesteri és zongoraművészi képességeinek mértékéről és arányairól lehet vitatkozni, tagadni azonban a képességeket – ostobaság volna. [...] A zenepolitikus Dohnányiról azonban korántsem vagyunk ilyen jó véleménnyel. Évtizedeken át megszállva tartotta a magyar zenei élet legfontosabb őrhelyeit: a Zeneakadémiát, a Rádiót és a Filharmóniát. Nem az álláshalmozás a legfőbb vádunk ellene, hanem az, hogy mindezeket az állásokat hanyagul töltötte be. Dohnányi káprázatos fölényel, könnyedséggel, szinte lezser módon muzsikál; a művészet alig jelent számára munkát. Hivatalainak betöltésénél sem tagadta meg önmagát: éppoly kevéssé volt hajlandó a munkának alávetni magát. Dohnányi Ernő olyan nagy művész, hogy saját zsenialitásából folyó könnyed életstílusát el kell fogadnunk, és meg kell bocsátanunk. A legélénkebben helytelenítjük azonban, ha egy ilyen egyéniség intézmények, emberek sorsát irányítja! [...]

Egyetértünk azokkal, akik Dohnányi Ernő nevét levették a háborús bűnösök listájáról. Dohnányi valóban nem volt sem fasiszta, sem németbarát. [...] De [...] a „liberális” gondolkodásának ismert Dohnányi súlyosan hibás ezekben a dolgokban.”⁴²

Kiemelném a szövegből: “Dohnányi Ernő olyan nagy művész, hogy saját zsenialitásából folyó könnyed életstílusát el kell fogadnunk, és meg kell bocsátanunk.”

Kocsis Zoltán (1952-2016) kétszeres Kossuth díjas zongora művész egy írásában Járdányihoz hasonlóan szinte ugyanezt adja Dohnányi szájába:

“Ezt tudom könnyűszerrel megcsinálni, elnézést, hogy nekem annyival hamarabb sikerült, mint az átlagnak.”⁴³

Talán mindezek után árnyaltabban láthatjuk, -Weiner szavaival élve szabadonkinek telt öröme és kinek milyen érdeke származhatott abból, hogy Dohnányit, a legnagyobb muzsikuskok egyikét, befeketítse. Egy biztos, szinte mindenkinek jól jött, hogy Dohnányi nem jöhetett haza és lassan feledésbe merült, hisz ha visszaérkezett volna, a zenészek között természetesen kialakult rangsorban mindenkinek csendben eggyel hátrébb kellett volna lépnie.

⁴² Járdányi Pál: „Dohnányi Ernőről”, Szabad Szó, 1946. január 20. In Melinda Berlász (ed.), Járdányi Pál összegyűjtött írásai (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2000), 347–349.

⁴³ Kocsis Zoltán: Dohnányi Dohnányit játszik Dohnányi Évkönyv 2004, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 67. oldal

Epilógus

1960-ban, halálának évében jelent meg Dohnányi Message to posterity című könyve a H. & W.B. Drew, Florida kiadónál, amelyben egy rövid fejezetet szentel politikai üldöztetésének. Ebben kifejti véleményét több olyan kérdésben is, amelyet az előbbieken magam is taglaltam. Az írás eredetileg magyarul fogalmazódott meg, ez a változat Búcsú és üzenet címmel később, 1962-ben a müncheni Nemzetőr kiadónál látott napvilágot. Az, hogy a szöveget valóban teljes egészében Dohnányi írta-e, jelenleg még megkérdőjelezhető, mégis az írás néhány részletét szeretném megosztani, mert teljesen egybevágh azzal a képpel, amelyet én is vallok Dohnányi gondolkodásával kapcsolatban:

“A politikai üldözés áldozatait nem könnyű megmenteni, én mégis sokaknak segítettem, gyakran olyan esetekben, amikor az úgynevezett bátor emberek inkább visszavonultak, nehogy súlyos politikai ügyekbe keveredjenek. A magyarországi szélsőjobb politikai rendszer idején segítettem mindenkin, aki hozzám fordult, aláírtam az elem nyújtott petíciókat, néha anélkül, hogy ellenőrizném vagy emlékeznék a nevekre... Sohasem szerettem dicsekedni azzal, ha valakinek segítettem, emberi kötelesség ez, szerintem...”

A legszomorúbb pedig, hogy az egész (ellenem irányuló) hadjárat Magyarországról indult ki, s olyasvalakitől, aki egy félreértés miatt bántódott meg, akinek nem volt fogalma arról, hogy rengeteg utánajárás és „kiállítás” árán én szabadítottam meg a munkatábortól...

Nem féltem az egymást követő hatalmak egyikétől sem, sem náciaktól, sem nyilasoktól, sem kommunistáktól, ha ki akartam mondani az igazságot és művészként járni akartam az utamat.”